

ФАЛСАФА ва ҲУҚУҚ

Ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, фалсафий-ҳуқуқий журнал
2022/1 (№21)

Асосий қомусимиз кафили сифатида Конституция ва қонунларимиз талабларини сўзсиз бажариш, “Инсон қадрини учун” деган устувор тамойилни тўла рўёбга чиқариш бундан буюн ҳам фаолиятимизнинг бош мезони бўлиб қолади.

Албатта, инсон қадрини биз учун қандайдир мавҳум, баландпарвоз тушунча эмас. Инсон қадрини деганда, биз, аввало, ҳар бир фуқаронинг тинч ва хавфсиз ҳаёт кечирishi, унинг фундаментал ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашни назарда тутамиз.

Инсон қадрини деганда, биз ҳар бир фуқаро учун муносиб турмуш шароити ва замонавий инфратузилма ташкил этиш, малакали тиббий хизмат кўрсатиш, сифатли таълим, ижтимоий ҳимоя тизими, соғлом экологик муҳит яратиш бериш тушунама.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев

Журналимизнинг мазкур сонида Ўзбекистон миллий университети, “Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти” Миллий тадқиқот университети ва Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти ҳамкорлигида “Янги Ўзбекистоннинг маънавий тараққиёт тамойилларини амалга ошириш жараёнининг долзарб масалалари” мавзусида 2022 йил 10 июнда ташкил этилган илмий-амалий анжуман материаллари ҳам чоп этилмоқда.

Таҳрир хайъати:

М.Н.Абдуллаева -

ф.ф.д., профессор

Б.Т.Тўйчиев -

ф.ф.д., профессор

Ж.С.Рамагов -

ф.ф.д., профессор

Г.Т.Махмудова -

ф.ф.д., профессор

В.Р.Топилдиев -

ю.ф.д., профессор

Қ.Н.Назаров -

ф.ф.д., профессор

Р.Ж.Рўзиев -

ю.ф.д., профессор

А.Ў.Ўтамурадов -

ф.ф.н., профессор

Ў.Ф.Гиладов -

ф.ф.д., DSc

Бош муҳаррир:

А.Г.Муминов -

с.ф.д., профессор

Му а с с и с: Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
Университети

Таҳририят манзили: 100095 Тошкент шаҳар,

Университет кўч., 4.

<https://nuu.uz/falsafa-va-huquq-jurnali/>

E-mail: falsafavahuquq-jurnal@nuu.uz

ISSN 2181-7294

Босишга 20.07.2022 да берилди

*Бичими 60x84 Offset қозғоғи. ЎЗМУ босмахонасида
ризографда босилди. “Times” гарнитураси. Хажми 23,75
б.т. Нашириёт ҳисоб табоғи 30 б.т. Адади 50 нусха.
Буюртма № 177*

Журнални нашрга тайёрловчилар
Қ.Назаров, А.Муминов, Х.Соқиев

Каланова С. М.	<i>Жамиятда авлодлар алмашинувининг социологик моҳияти</i>	106
Сентов А.П., Саидахматова М.К.	<i>Развитие ИКТ в Узбекистане как вектор развития теоретической мысли</i>	110
Мамарасулов У. У.	<i>Sport qoidalarining estetika me'yorlari asosidagi tavsifi</i>	114
Султонова Н.Э.	<i>Ижтимоий ҳаётда фарзанд учун ота-она ибрати, меҳр- муҳаббати ва жамиятда тутган ўрни</i>	116
Абдиев Ғ.Э.	<i>Ёшлар сиёсий онгини ривожлантиришида миллий қадриятларнинг ўрни</i>	123
Уринбоев Д.Т.	<i>Ёшларда ҳуқуқий менталитетни шакллантиришининг фалсафий масалалари</i>	127
Тоғасев Ш.Х.	<i>Миллий гоя ва мафқуранинг фалсафий-онтологик мазмуни</i>	130
Қалқонов Э.Т.	<i>Янгиланаётган Ўзбекистонда гендер тенгликни ривожлантиришининг ижтимоий фалсафий масалалари</i>	134
Бобоқулов Ш.О.	<i>Ер-ҳуқуқий жавобгарликнинг мустақил тури сифатида</i>	138
Ғаффарова Ғ.	<i>Фанлараро ёндашув йўналишлари: фалсафий таҳлил</i>	141
Иззетова Э.М.	<i>Интеграция научных дисциплин в контексте трансдисциплинарной методологии</i>	145
Ботирова Х.Э.	<i>Мустақиллик даврида аграр соҳа мутахассислари учун моддий-маънавий шароитларни яратиши</i>	151
Юсувалдиева Р.Ю.	<i>Умумҳуқуқий тамойиллар – ҳуқуқий сиёсатнинг асосий йўналишлари сифатида</i>	155
Равшанов А.С.	<i>Қишлоқ ва сув ҳўжалиги учун етук кадрлар тайёрлаш сиёсатининг концептуал асослари</i>	160
Қандов Б.М.	<i>Ёшларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишида ҳуқуқий таълимнинг ўрни</i>	164
Қўйилев Т., Рахмонбердиева Н.	<i>Минтақа хавфсизлигини таъминлаш Ўзбекистон ташқи сиёсатининг бош мезонидир</i>	168
Ташметов Т.Х.	<i>Миллий гояни ёшлар онгига сингдиришининг илмий-фалсафий жиҳатлари</i>	172
Исмийилов А.З.	<i>Фуқаролик жамиятида ҳуқуқий онгининг фалсафий онтологик асослари</i>	176
Адамбаев У.Х.	<i>Аргументлаш ва ишонч-этиқоднинг шаклланиши</i>	180
Махмудов М., Бердиев А.	<i>Маънавиятнинг ижтимоий омилларини оптималлаштириши – давр талаби</i>	184
Ражабов Ж.	<i>Жамият модернизациялашуви шароитида сиёсий онг ва сиёсий маданиятнинг ўрни</i>	187
Халилов Ж., Ахмедов А.	<i>Соглом авлод камолоти – ислоҳотлар мақсади</i>	190
Маматқулов Э.	<i>Янги Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтлари ролини ошириши</i>	193

ЕР - ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИКНИНГ МУСТАҚИЛ ТУРИ СИФАТИДА

Бобоқулов Ш.О. –
ТДЮУ доценти, ю.ф.н.

Марказий Осиё шароитида ер ниҳоятда ноёб табиий ресурс бўлиб, минтақада экологик, ижтимоий, иқтисодий, демографик вазият, таъбир жоиз бўлса, сиёсий барқарорлик ҳам кўп жиҳатдан унинг ҳолатига, ундан оқилона ва самарали фойдаланиш даражасига бевосита боғлиқ. Чунки, аҳоли сони мунтазам ошиб бораётган ва унга қарши ўлароқ, унумдор ерлар миқдори секин-асталик билан камайиб бораётган бир шароитда мавжуд унумдор ер захираларидан оқилона ва самарали фойдаланиш ҳамда уни муҳофаза қилиш чораларини кўриб бориш долзарб муаммо, давлат экологик сиёсатидаги марказий масалаларидан бўлиб қолмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ўзининг “Янги Ўзбекистон – тараққиёт стратегияси” асарида, “Айни пайтда, ер, ер ости бойликлари, сув, ўрмонлар, ҳайвонот ва ўсимлик дунёси, атмосфера хавосини муҳофаза қилиш ҳамда улардан фойдаланиш соҳасидаги фаолият самарасини янада ошириш чораларини кўриш лозим. Юртимиздаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси объектларининг мавжуд бўлиши, турларининг хилма-хиллигини, табиий туркумлари яхлитлигини ва уларнинг яшаш муҳитини сақлаш учун зарур шарт-шароитлар яратишга алоҳида эътибор қаратиш даркор”, - деб бежизага таъкидламайди. Зеро, ер экологик тизимнинг таркибий қисми сифатида атроф табиий муҳит барқарорлигини таъминлаш, давлат суверенитети ва иқтисодиётнинг моддий асосларини мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эгадир.

Ерларни муҳофаза қилишга оид ҳуқуқий чора-тадбирлар уларни муҳофаза қилиш ва оқилона фойдаланишни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Сўнгги йилларда ердан фойдаланиш масаласида тоқат қилиб бўлмайдиган хўжасизлик фактлари, ер ҳақидаги қонунчиликни кўпол равишда бузиш ҳолатлари содир этилмоқда. Қанчадан-қанча ерлар, энг аввало, суғориладиган экинзорлар қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетмоқда. Ер майдонларидан мақсадсиз равишда ўзбошимчалик билан фойдаланилмоқда. Бу ўз навбатида ер қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарлик масалаларини атрофлича ўрганиш заруриятидан далолат беради.

Таъкидлаш лозимки, ер қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарлик тизимининг ўзига хос жиҳати шундаки, ҳозирги кунда ҳуқуқшунос олимлар ўртасида юридик жавобгарликнинг мустақил тури сифатида ер-ҳуқуқий жавобгарликни ажратиш тенденцияси кузатилмоқда. (Бу ҳақда батафсил қаранг: Рустамбаев М.Х., Скрипников Н.К. Эколого-правовая ответственность. – Ташкент: ТГЮИ, 2007. – 120 с.; Усмонов М.Б., Мирзаабдуллаева М.Р., Узакова Г.Ш. Ўзбекистонда ер ҳуқуқининг назарий муаммолари. Монография / Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. Ж.Т.Холмўминов. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – Б. 331-353.)

Хусусан, профессор Ш.Х.Файзиев ер-ҳуқуқий жавобгарликни табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш объектларидан бири сифатида баҳолайди[1] ҳамда табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш объектига кўра экологик-ҳуқуқий жавобгарликни таснифлаганда ер-ҳуқуқий жавобгарликни алоҳида ажратади[2].

Профессор Ж.Т.Холмўминов эса, ер ҳуқуқбузарликларини экологик-ҳуқуқий ҳуқуқбузарликнинг махсус ва алоҳида тури эканлигини таъкидлаб, ер ҳуқуқбузарликларини гуруҳларга бўлиб кўрсатади. Олим ер қонунчилигида ер ҳуқуқбузарлигига ягона ва аниқ таъриф берилмаганига эътиборни қаратиб, амалиётда бундай ҳуқуқбузарликларнинг содир бўлиш сабаблари, шарт-шароитлари етарли даражада ўрганилмаганлиги, уларнинг олдини олиш ва бартараф этиш чоралари тўлиқ ва аниқ ишлаб чиқилмаганлигини таъкидлайди[3].

М.Р.Мирзаабдуллаева эса, ер-ҳуқуқий жавобгарлик мавжудлигини қуйидаги ҳолатлар билан изоҳлайди: ер экотизим унсури, табиат объекти сифатида моддий дунёнинг бошқа объектларидан фарқли равишда, ўзига хос хусусиятларга эга. Унга етказилган зарар учун белгиланадиган анъанавий жавобгарлик турларининг ўзи бу соҳадаги ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш учун етарли эмас; ер табиатнинг бир қисми сифатида табиатнинг бошқа объектлари билан ҳам узвий боғлиқликда бўлади, чунки ер ҳуқуқбузарлиги натижасида табиатнинг қонунчилик билан кўриқланадиган бошқа объектларига ҳам зарар етказилади[4].

Г.Ш.Узакова ҳам ер тўғрисидаги қонунларни бузганлик учун бошқа турлар билан бир қаторда мустақил жавобгарлик тури сифатида ер-ҳуқуқий жавобгарлик ҳам келиб чиқади, деб ҳисоблайди ҳамда ер-ҳуқуқий жавобгарликни мустақил юридик жавобгарлик турларидан бири сифатида тан

олишнинг сабаби нафақат ер ҳуқуқининг ҳуқуқ тизимида мустақил ҳуқуқ соҳаси ва мустақил қонунчилик соҳаси эканлигида, балки қонунчиликда ердан фойдаланиш ҳуқуқини бузганлик учун жазо чоралари ўрнатилганлигида ҳамдир, деб ёзади[6]. Муаллифнинг ёзишича, “ер-ҳуқуқий жавобгарлик деганда, ердан фойдаланувчиларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган ер қонунлари нормаларидаги маълум чоралар тизими тушунилади. Ер-ҳуқуқий жавобгарликни ер ресурсларидан мақсадга мувофиқ фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга қаратилган ўзига хос восита сифатида таърифлаш мумкин. Ер-ҳуқуқий жавобгарлик чораларини тўғри қўллаш ер бойликларидан оқилона ва самарали фойдаланиш ва муҳофаза этишга ёрдам беради”[5].

Рус эколог-ҳуқуқшунос олимларидан О.С.Колбасов, М.М.Бринчук, В.В.Петров, А.Хаджиев, Н.И.Нестеренко, Г.С.Башмаков ва Ю.Г.Жариковлар ер қонунчилиги бузилишида айбдор бўлган юридик ва жисмоний шахслар жиноий, маъмурий, интизомий, фуқаровий жавобгарликдан ташқари, қонун билан белгиланган ҳолларда тегишлича ер-ҳуқуқий жавобгарликка тортилишлари мумкинлигини қайд этадилар. Бу фикрга қарши ўларок, Б.Д.Клюкин, И.А.Дмитренко ва Л.В.Ильяшенко каби бир гуруҳ ҳуқуқшунос олимлар ер қонунчилигини бузганлик учун махсус ер-ҳуқуқий жавобгарликнинг мавжудлигини рад этадилар.

Ер-ҳуқуқий жавобгарлик моҳиятан экологик-ҳуқуқий жавобгарликнинг юридик жавобгарлик тизимидан алоҳида ажралиб чиқиши билан боғлиқ. Б.В.Ерофеев экологик-ҳуқуқий жавобгарликни махсус жавобгарлик деб номлаб, унинг қуйидаги турларини кўрсатади: 1) табиатдан фойдаланиш ҳуқуқини чеклаш; 2) табиатдан фойдаланишга оид тадбирларни тўхтатиб қўйиш; 3) табиатдан фойдаланиш ҳуқуқини тугатиш; 4) табиатдан фойдаланиш ҳуқуқини маҳрум этиш; 5) табиатдан фойдаланувчи табиий ресурсдан фойдаланиш учун сарфлаган харажатларини қайтармаслик; 6) ҳуқуқбузарга ўз ҳисобидан бузилган объектни қайта тиклаш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш мажбуриятини юклаш[5].

Юқорида таъкидлаб ўтилган фикрлар асосида ер-ҳуқуқий жавобгарликни юридик жавобгарликнинг мустақил тури сифатида ажратиш кўрсатиш учун асос бўлиши мумкин бўлган қуйидаги ўзига хос хусусиятларини кўрсатишимиз мумкин:

биринчидан, ер-ҳуқуқий жавобгарлик жавобгарликнинг анъанавий шаклларида ўзининг мазмун-моҳияти билан фарқланиб, у ер-ҳуқуқий нормаларни бузиш натижасида ерга етказилган зарарни бартараф этиш ҳамда табиий муҳитни асл ҳолига қайтаришда намоён бўлади;

иккинчидан, ер-ҳуқуқий жавобгарлик анъанавий жавобгарлик шаклларида фарқ қилувчи ўзига хос махсус таъсир чораларидан фойдаланади. Ер-ҳуқуқий жавобгарлик чораси сифатида қуйидагиларни кўрсатишимиз мумкин, деган хулосага келиш мумкин: а) ер участкасини олиб қўйиш; б) ер участкасини қонуний ердан фойдаланувчига қайтариш; в) ер билан боғлиқ қонунга хилоф битимларни ҳақиқий эмас деб топиш; г) ернинг сифатини, ҳосилдорлигини тиклаш бўйича ишларни амалга ошириш мажбуриятини юклаш.

Юридик адабиётларда тўғри таъкидланганидек, жарима ва бошқа маъмурий жавобгарлик чораларидан фарқли равишда ер участкасини олиб қўйиш қатор ўзига хос жиҳатлари билан фарқланади ва шу боис, кўрсатилган чора маъмурий эмас, балки махсус ер-ҳуқуқий жавобгарлик чораси ҳисобланади[7]. Ер участкасини олиб қўйиш ер-ҳуқуқий жавобгарликнинг ўзига хос чораси сифатида “айбдор субъектни аниқ ер участкасидан фойдаланиш ҳуқуқидан мажбурий маҳрум қилишдан иборат”[8]. Ушбу таъсир чораси Ер кодексининг 36-моддасида кўзда тутилган асослар юзага келган тақдирда қўлланилади.

Жавобгарликнинг мустақил чораси сифатида ер участкасини олиб қўйишнинг ўзига хос жиҳатларидан бири у ердан фойдаланиш қоидалари мунтазам бузилган ҳолларда қўлланилади, яъни у барқарор тус олган ҳуқуқбузарликларни бартараф этишга қаратилган.

Ушбу жавобгарлик чорасининг ўзига хос хусусиятларидан яна бири ердан фойдаланиш ҳуқуқи субъекти келгусида олиб қўйилган ер участкасидан фойдалана олмайди. Интизомий ва маъмурий жавобгарлик чоралари қўлланилганда эса, бундай хусусият кузатилмайди.

Унинг ўзига хос жиҳатларидан яна бири “ер участкаси олиб қўйилганда, жавобгарлик бевосита ердан фойдаланувчига юклатилади”[7]. Бошқа жазо чораларига эса, ердан фойдаланувчилар ҳам, ердан фойдаланишни амалга оширмайдиган шахслар ҳам тортилишлари мумкин. Ва ниҳоят, ер участкаси олиб қўйиш тариқасидаги жавобгарлик чорасининг ўзига хос хусусияти сифатида унинг ушбу ер участкасини берган орган томонидан қўлланилишини кўрсатиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, юқоридагилар асосида, ер-ҳуқуқий жавобгарликка қуйидагича таъриф бериш мақсадга мувофиқ: ер-ҳуқуқий жавобгарлик деганда, ерни муҳофаза қилиш, шу жумладан, уни унумдорлиги пасайишдан, кимёвий ва радиоактив моддалар билан ифлосланишдан асраш, ердан оқилона, мақсадли ва самарали фойдаланишни таъминлаш, бу соҳада давлат ва жамият манфаатларини таъминлаш, ердан фойдаланувчиларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган ер қонунчилиги нормалари билан белгиланган юридик таъсир чоралари мажмуи тушунилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Файзиев Ш.Х. Экологическая политика государства: проблемы правового обеспечения. – Ташкент: ТГЮИ, 2004.– С. 167-169.
2. Файзиев Ш.Х. Теоретические проблемы правового обеспечения экологической политики Республики Узбекистан: Дис... док. юрид. наук. – Т.: ТГЮИ, 2004. –С.241-242.
3. Халмуминов Ж.Т. Эколого-правовое понятие и виды земельных правонарушений //Предупреждение преступности.-2005.-№2.-С.58.
4. Мирзаабдуллаева М.Р. Ер ҳуқуқи муаммолари. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. – Б. 102.
5. Узакова Г.Ш. Аҳоли пункти ерларидан фойдаланишни ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари: Юрид. фан. номз. ... дисс. – Тошкент: ТДЮИ, 2006. – Б. 120.; 121.
6. Ерофеев Б.В. Экологическое право России. Учебник. 11-е изд. / Отв. ред. А.С.Тимошенко. – М.: Профобразование, 2003. – С. 394-395.
7. Жариков Ю.Г. Закон на страже землепользование: предупреждение земельных правонарушений. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 77.
8. Колбасов О.С. Ответственность за нарушение земельного законодательства // Общая теория советского земельного права. – М.: Наука, 1983. – С.312.

РЕЗЮМЕ:

Ушбу мақолада ерни муҳофаза қилиш, уни унумдорлиги асраш, ердан оқилона, мақсадли ва самарали фойдаланишни таъминлаш, бу соҳада давлат ва жамият манфаатларини таъминлаш, ердан фойдаланувчиларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган ер қонунчилиги нормалари билан белгиланган юридик таъсир чоралари ислоҳ қилиш ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: ер, қонун, ҳуқуқ, ер-ҳуқуқи, ер қонунчилиги, табиатдан фойдаланиш ҳуқуқи, ер ҳуқуқбузарликлари, ер-ҳуқуқий жавобгарлиги, юридик жавобгарлик.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье речь идет об охране земель, их плодородии, обеспечении рационального, целевого и эффективного использования, в данной сфере планируется реформирование мер правового воздействия, установленных нормами земельного законодательства, направленных на обеспечение интересов государства и общества, защиту законных прав и интересов землепользователей.

Ключевые слова: земля, закон, право, земельное право, земельное законодательство, право природопользования, земельные правонарушения, земельная юридическая ответственность, юридическая ответственность.

RESUME:

This article deals with the protection of lands, their fertility, ensuring the rational, targeted and effective use of lands, in this area it is planned to reform the legal measures established by the norms of land legislation aimed at ensuring the interests of the state and society, protecting the legal rights and interests of land users.

Keywords:land, law, law, land law, land legislation, nature use right, land offenses, land legal responsibility, legal responsibility.